İDİL

GÜNÜMÜZDE AYANCIK KETEN KUMAŞLARININ KULLANIM ALANLARI

Aslıhan TURAN
Dr. Öğr. Üyesi., Sinop Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, aslihan_as@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2060-2175

Turan, Aslıhan "Günümüzde Ayancık Keten Kumaşlarının Kullanım Alanları". idil, 106 (2023 Haziran): s. 822–841.
doi: 10.7816/idil-12-106-12

ÖZ

İnsanlık tarihinin en eski sanatlarından biri olan dokumacılık, insanların iklim şartlarından korunmak için ve örtünme ihtiyacından ortaya çıkan giyinme ve barınmaya yönelik kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan ürünlerdir. Bu ürünler zamanla ihtiyacın karşılanması dışında gelişen teknoloji ve modanın etkisi ile süslenme faktörü de önem kazanmaya başlamıştır. İnsanlar, her dönemde süslenmek ve süsleme isteği ile farklılıklar yaratmış, giyim-kuşamlarını, evlerini ve kullandıkları eşyaları süslemek için çaba göstermişlerdir. Buna en iyi örneklerinden biriside Sinop ilinin Ayancık ilçesidir. Ayancık, Batı Karadeniz'de Sinop ili sınırları içinde yer alan, tarihi, kültürel dokusu ve el sanatları açısından zengin bir yerleşim merkezidir. Bu zenginliğin önemli parçalarından biri de keten bezi dokumacılıktır. Keten bezi dokumacılığı yörede bazen düz bazen de desenli olarak kullanım alanlarına göre farklı şekillerde tasarlanmıştır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılaması açısından önemli işlevleri olan dokumalar günlük ihtiyaçlarda kullanılmaya devam edilmekle birlikte, günümüzde perde, masa örtüsü vb. gibi dekoratif amaçlı ve giyim aksesuar ürünleri olarak da kullanılmaktadır. Yörede keten üretimi 1990'lı yıllara kadar önemli miktarda üretimi yapılmaktaydı. Günümüz gelişim çağında teknolojinin ilerlemesi ve sentetik liflerin daha ucuz olması gibi sebeplerden dolayı 1990'lı yıllardan sonra üretim önemli ölçüde azalmıştır. 2000'li yılların başında ise üretim tamamen bitmiştir. Bu üretimin azalması yörede keten dokumacılığında da unutulmaya ve eski önemini kaybetmeye sebebiyet vermiştir. Bu nedenle 2017 yılında, Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret kapsamına alınan Ayancık Keten Bezi dokumaların, malzeme, motif ve işlemelerinde görülen özelliklerin bozulmadan günümüz şartlarına uygun çağdaş bir şekilde üretilmesi ve kültürümüzün korunması bakımından da önem arz etmektedir. Alan araştırması yapılan bu çalışmada amaç; Ayancık yöresine özgü geleneksel keten dokumaları motif, işleme teknikleri ve kompozisyon özellikleri ile dekoratif amaçlı ve giyim aksesuarlarında kullanım alanlarını incelenmek, değerlendirmek ve bunları resimlerle görsel anlamda açıklamaktır. Ayrıca yörede keten bezi dokumacılığının günümüz gereksinimleri doğrultusunda hazırlanan ürünlere pazar sağlanması ve sürdürebilirliğin olması için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ayancık, dokuma, süsleme, ayancık keteni

Makale Bilgisi:
Geliş: 14 Mart 2023 *Düzeltme:9 Nisan 2023* *Kabul: 18 Mayıs 2023*

© 2023 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

Giriş

Ayancık, Batı Karadeniz'de Sinop ili sınırları içinde yer alan bir ilçedir. İlçe kuzeyde Karadeniz; güneyde Sinop'un Boyabat ilçesi ve Kastamonu'nun Taşköprü ilçesi; batıda Sinop'un Türkeli ilçesi ve doğuda da Sinop'un Erfelek ilçesi ile sınırlı olup Sinop kent merkezine 55 kilometre mesafededir (Gezimanya, 2023). Ayancık, Cumhuriyetin ilanına kadar Kastamonu İline bağlı bir ilçe idi. Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan idari düzenleme ile Sinop İline bağlı bir ilçe olmuştur (T.C. Ayancık Kaymakamlığı, 2023). İlçe, Maltepe ve Ayantepe ile deniz arasında Ayancık Çayı vadisinde kurulmuş; adını da Ayan tepesinden almıştır (Sarıkaya, 2019).

Sinop şehrinin, yarım ada olması özelliği, hem doğu hem batı yakasında doğal limana sahiptir. Roma döneminde kıyı yolu istasyonu özelliği ile tarih boyunca balıkçılık ve gemi gibi denizcilik odaklı bir ekonomi yapısına sahiptir. Aynı zamanda Karadeniz deniz ticaretinde aktif rol almaktadır (Çelik Hekim, 2019: 60). Öyle ki günümüzde de Karadeniz bölgesi geleneksel dokumacılığında etkin rolü olan ve genellikle denizcilikte halat, yelken, ağ gibi ürünlerin yapımında da kullanılan bitkisel lif olan, keten kullanılmaktadır (Good, 2007:182-184). Bu bölgelerden birisi de Sinop şehridir.

Kalkolitik Çağdan günümüze kadar pek çok medeniyete ev sahipliği yapan ve tarih boyunca farklı kültürleri bira arada bulunduran Sinop şehri ve ilçelerinde geleneksel el dokumacılığında kültürel açıdan önemli bir yeri bulunmaktadır. Şehrinin sahil kıyısında yer alan Ayancık ilçesi, keten üretimi ve o ketenden üretilen el dokumaları ile tanınmaktadır.

Sinop Balatlar kilisesinde kazılar sonucu ortaya çıkan Rum Ortodoks din adamı, Diyakoz ve Piskopos a ait arkeolojik tekstil örneklerinde keten kullanımının ağırlıkta olması (Çelik Hekim, 2019: 152) bölgede keten dokumacılığının çok eski tarihlere kadar uzandığını kanıtlar niteliktedir.

Yöredeki keten dokumalar kullanış yönünden sağlıklı bir kumaş türü ve insanların ihtiyaçlarını karşılaması açısından önemli işlevleri olduğundan, günümüze uyarlanarak yeni tasarımlarda, kıyafetler, yatak örtüsü, masa örtüsü, sehpa örtüsü, perde vb. çeşitli dekoratif amaçlı üretiminde değerlendirmeye başlanmıştır. Günümüzde keten dokumalar, daha çok dekoratif amaçlı ve giyim aksesuarlarında tatbik edilmektedir.

Ayancık ve çevresinin yöresel giysilerin temelini oluşturan keten dokumalar, günümüze kadar ulaşan el sanatlarına en iyi örnek olup; geçmişte yoğun olarak dokunarak hayatın her alanında kullanmışlardır. Türk kültürel kimliğinin oluşmasında önemli yeri olan Ayancık el dokumaları, motif, renk ve işleme tekniği özellikleri ile oldukça zengin olup, dokuyucunun yalnızca bir dokuma oluşturmadığı, dokudukları ürünlere kültürünün, yaşam biçiminin ve inanç sistemlerinin yansıtıldığı örneklerdendir.

Bu araştırmada Sinop ili ve Ayancık ilçesinde keten dokumaların motif, işleme (nakış) teknikleri ve kompozisyon özelliklerini dekoratif amaçlı ve giyim aksesuarlarında kullanım alanlarının araştırılarak incelenmesi, resimlerle görsel anlamda açıklanması, değerlendirilmesini ve belgelendirilmesini kapsamaktadır.

Yöntem

Araştırmanın çalışma evreni olarak, 2022-2023 yılları arasında Sinop ili Ayancık ilçesi seçilmiştir. Bölgede Ayancık keten evinde ve usta dokuyucu Asuman Yılmaz'ın mağazasında bulunan günümüz Ayancık keten dokumaları örnekleri üzerinde detaylı inceleme yapılmıştır.

Bu çalışmada, Ayancık'ta günümüzde ev dekorasyonunda ve giysi aksesuarlarında kullanılan keten kumaşlar fotoğraflar ile belgelenmiştir. Ayancık keten bezi yapımında kullanılan hammadde, üzerinde bulunan motifler ve işleme teknikleri ile ilgili bilgiler alınmış, ürünlerin ölçüleri, motif, işleme teknikleri ve kompozisyon özellikleri incelenmiştir. İncelenen her bir ürün için bilgi formları hazırlanmış ve bu bilgiler fotoğraflar ile sunulmuştur. Bilgi formları göz önünde bulundurularak ürünlerde kullanılan her bir motif ve nakış örnekleri incelenmiştir. Ayrıca bu motiflerin ve işleme özelliklerinin yöredeki anlamları tespit edilmiştir. Aynı zamanda günümüzde bu işle uğraşan işletmeci, el sanatları öğretmeni ve usta dokuyucular yararlanılmış ve elde edilen veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Ayancık keten bezi dokumaları üzerinde bulunan motifler, işlemeler, kompozisyon özelliklerinin tespiti, bu konuda yapılacak başka araştırmalara kaynak teşkil etmesi, ekonomiye kazandırılması, moda tasarım sektöründe ülkenin kalkınması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

Ayancık Yöresi Keten Dokumalarının Genel Özellikleri

Sinop ilinin Ayancık ilçesinde ve çevre ilçelerinde de köklü bir geçmişi olduğu bilinen Ayancık keteni ve o ketenden üretilen el dokumaları ile bilinmektedir. İsminden de anlaşıldığı üzere keten bitkisinden elde edilen iplik ile ahşaptan yapılmış 'düzen' adı verilen tezgâhlarda dokunan bez çeşididir.

Dokumanın hammaddesini oluşturan keten, Yılmaz'ın vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda bölgede 1960 ile 1990'lı yıllara kadar yoğun bir şekilde üretimi yapılmıştır. Fakat sanayinin gelişmesi ile sentetik liflerin, doğal

liflere göre üretimi artmış ve fiyatının daha uygun olması ve ulaşılabilirliğin daha kolay olması sebebi ile 1990'lı yıllardan sonra üretim ciddi bir şekilde azalmıştır. 2000'li yılların başında ise üretim bitmiştir. Ayancık'ta belli dönemlerde keten bitkisi ekimi için devlet desteği ile çalışmalar yapılmış fakat önemli bir sonuç elde edilmemiştir. Aynı zamanda keten fabrikaları kurulmuş fakat buda istenilen sonucu vermemiş ve sürdürülebilirliğini sağlayamamıştır. Bu bağlamda büyük bir öneme sahip Ayancık keteni ve göynekler, paça, nezgep gibi günlük hayatta kullanılan keten ürünleri eski önemini kaybetmeye başlamıştır (KK.1). Bu kültürel mirasa sahip çıkmak ve unutulmaya yüz tutmuş keten dokumalarının tekrar yaşatılmasını sağlamak amacıyla, 2011 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu (A.S.O.) bünyesinde birçok projeler yapılmıştır. Bu projeler sonucunda bölgede *Keten Evi* kurulmuştur (Resim 1). Keten evinde kurulan atölyede 18 tezgâh olup; profesyonel anlamda dokuma yapan 10 kursiyer bulunmaktadır (Resim 2). Yörede keten lifi elde edilmesinden geleneksel dokuma ürünlerin elde edilmesine kadar üretim sürecini günümüzde de sürdürmektedirler. Bu kurslarda yetişen kursiyerler aldıkları eğitim ve becerileriyle evlerinde dışardan özel sipariş alarak ürün hazırlamakta ve satışını yapmaktadırlar.

Resim 1. Ayancık keten evi (Turan, 2022)

Resim 2. Düzen Tezgâhının Genel Görünümü (Ayancık keten evi) (Turan, 2022)

Ayancık keten dokumaları, atkısı ve çözgüsü keten olan dokumalar, atkısı keten çözgüsü pamuk olan dokumalar, atkısı pamuk çözgüsü keten olan dokumalar olmak üzere üç farklı şekilde kategorize edilmektedir (Şahin, 2019:1771). Günümüz geleneksel yöntemlerle üretilen keten dokumaları incelendiğinde çözgüde pamuk veya yöreye özgü *kıvrak* adı verilen *bükümlü* pamuk iplik, (Resim 3) atkıda ise tek kat ve bükümlü olma özelliğine sahip, keten iplik kullanıldığı tespit edilmiştir. Çözgüde kullanılan pamuk iplik çirişlenerek (haşıllanarak) dayanıklılığının artması sağlanır. Ketenin daha çok tercih edilmesinin nedeni, keten lifinin bölgede elde edilmesi, mukavemeti ve dayanıklılığı pamuğa göre daha yüksek olması ve daha az nem absorbe etmesi, pamuktan daha parlak olması gibi birçok neden gösterilebilir. Pamuk ipliğin tercih edilir olmasının en büyük sebeplerinden biri ise bölgede keten ipliğinin tedarik edilmesinde zorluk yaşanması olarak açıklanabilir. Diğer bir sebebi ise yüksek dayanıklılığı, ince ve kaliteli iplik olarak eğirilebilmesi, kullanım anında şeklini koruyabilmesi ve kolay temin edilebilir olmasıdır. Orijinal dokumalar ketenin kendi rengi ile kategorize edildiği gibi, keten yetiştirildiği bölge ve kalıtsal özelliklerine göre değişik renkler de elde edilebilir. Coğrafi işaret dosyasında odun külünde kaynatılan keten iplikler ile dokunduğu ifadesi kullanılmıştır. Fakat kırsal kesimde pratikte böyle bir uygulamaya rastlanmamıştır. Zamanla unutulan bu uygulama coğrafi işaret tescilini takiben, çeşitli projelerle yeniden hayata geçirilmeye çalışılmaktadır. Bu anlamda bölgede sadece Halk Eğitim Merkezi bünyesinde, 2019 itibariyle usta öğretici Asuman Yılmaz tarafından odun külüyle ağartma uygulamasına geçilmiştir (Şahin ve Yıldız, 2022:180). Bölgede yapılan araştırmada keten ipliğinin rengi kahverengiye dönük mat (doğal rengi) ve koyu olduğu (Resim 4), kullanım rengi ise krem rengi (odun külü ile ağartılmış) olduğu tespit edilmiştir (Resim 5).

Resim 3. Dokumada kullanılan Pamuk ve bükümlü (kıvrak) İplik (Turan, 2022)

Resim 4. Ham keten iplik (Turan, 2022)

Resim 5. Ağartılmış keten İplik (Turan, 2022)

Ayancık keten dokumalar, *düzen* adı verilen dört gücülü ve iki adet ayak ile ahşap dokuma tezgâhlarında bezayağı tekniğiyle dokunmaktadır (Resim 6). Çözgü ipleri her tarak aralığından çift geçirilir. Dokunan kumaşların enleri genellikle 48, 50, 52 cm aralığında değişir. Kullanım amaçlarına göre farklı ebatlarda dokunmaktadır. Yörede bazı dokumaların çözgüsü pamuk olup kalınlığı 20/1, 16/1 aralığındadır. Atkısı ve çözgüsü keten iplik 8, 10, 12, 14 numara arasında değişmektedir (KK1).

Resim 6. Ayancık Keten Dokuma (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Önceleri günlük ihtiyacı karşılamak için yapılan dokumalar, zamanla birer sanat haline dönüşmüştür. Tarihsel süreç içerisinde endüstrileşme, toplumsal değişiklikler ve modanın da etkisi ile geleneksel dokumalar ve nakışları (işlemeler) zamanla önemini yitirmeye başlamıştır (Tüm, 2019:1188). Bu nedenle Ayancık yöresinde dokumaların malzeme, motif ve kompozisyon özelliklerin bozulmadan eski örneklerin belgelenerek sahip çıkılması, günümüz şartlarına uygun çağdaş bir şekilde üretilmesi, kültürümüzün korunması ve yöreye ait kimlik niteliğinin kazandırılması için Ayancık Kaymakamlığı tarafından 07/12/2017 tarih ve 263 tescil numarası ile 'Ayancık Keten bezi' Türk Patent Enstitüsü tarafından coğrafi işaret kapsamına alınmış olup bu coğrafi işaret, 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında 26.11.20222 tarihinde Ayancık Halk Eğitim Merkezi A.S.O. Müdürlüğünce tescili gerçekleştirilmiştir (T.C. Ayancık Kaymakamlığı, 2018). Böylece Ayancık'ta geleneksel yöntemle keten dokumacılığında tekrar gelişmeler olmuştur. Yörede geleneksel keten dokumalar geçmişte el yüz havlusu olarak işlevi olan peşkirler, yöresel adıyla göynek (gömlek), nezgep (başlık), paça (don), bürgü (başörtüsü), kuşak, üçetek gibi giyim eşyaları gündelik kullanımda ihtiyacı karşılamak için yapılmış ve her alanda kullanılmıştır (KK1). 2000'li yıllarda medya ve kuruluşların da gündeme getirmesi ile geleneksel kumaşların yeniden dokunması yolunda büyük şirketlerin, moda tasarımcılarının ve bu işle uğraşan kişilerin yeniden üretime geçmesine imkân tanınmıştır. Geleneksel dokumaların, yöresel özelliği bozulmadan usta dokuyuculardan yapım aşamalarını ve tekniklerini öğrenerek sürdürülebilirliği sağlanmaya çalışılmaktadır (Beğiç ve Öz, 2019:484). Aynı zamanda yörede dokuma yapan kadınlar dokudukları ürünlere yalnıza yöreye özgü motifler değil kendi kültür ve inanç sistemi, yaşadığı coğrafya ile birlikte kendi duygu, düşüncelerini de katarak, farklı tasarımlar sunmuşlardır.

Yörede keten dokuma üzerine işlenen nakışı oluşturmak için kullanılan desen iplikleri farklı renklerde pamuklu na1kış iplikleri olduğu görülmektedir. Günümüz tasarımlarında eski örneklerde görülen işleme teknikleri farklı kompozisyonlarda, bazen de birebir aynı kompozisyon özelliğinde kullanıldığı tespit edilmiştir. İşleme özellikleri açısından incelendiğinde; çapraz iğne (kanava), verev, iğne oyası (zürefa), tığ oyası, hesap iğnesi, ajur (sökme), sarma, kanaviçe ve susma teknikleri kullanılmıştır. Yörede keten dokumalarda kullanılan motifler ise; kilim örneği ve mekik içi motifi şeklindedir. Ayancık keten evinde keten dokumaları ve üzerindeki işlemeler kursiyerler tarafından sırayla yapılmaktadır. Yörede günümüz modasına uygun ürünler için tasarlanmış tığ oyalı keten dokumalarda mevcuttur. Oyalar dokuma esnasında çözgü iplikleri arasına titizlikle yerleştirilerek ürün çeşidine göre yerleşim planları geliştirilmektedir. Yörede ürün özelliğine göre saçaklarla süslenir. Basit saçak bağlama, bükerek ve makrame düğümleri ile zenginleştirilmiştir (Resim 7). Bazı örneklerde ise pul-boncuk ve renkli pamuk iplikler ile süslenmiş olduğu gözlemlenmiştir.

Resim 7. Basit saçak, bükmeli saçak, makrame (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Bölgede keten evinde kurulan atölyelerde çalışan usta dokucuyalar ve kursiyerler tarafından kullanımı azalan bu geleneksel keten dokumaların günümüz şartlarına uyarlanması düşüncesi geliştirilerek sürdürülebilir projeler ile sehpa örtüleri masa örtüleri, perdeler, abajurlar gibi ev aksesuarları, elbise, bluz, tunik gibi giyim aksesuarları, hediyelik eşyalar vb. gibi çeşitli ürünler ortaya koyarak yaşatılmaya çalışılmaktadır. Ortaya çıkan bu ürünler keten evinde kurulan satış stantlarında sergilenmekte ve satışa sunulmaktadır (Resim 8).

Resim 8. Ayancık keten evi, satış stantları (Turan, 2023)

Aynı zamanda yöreye özgü bu keten dokuma türünün ulusal, uluslararası sempozyumlarda, fuarlarda, televizyon programlarında ve moda tasarımcılarının üretime katılan kadınlarla birlikte çeşitli koleksiyonlarının belgesel programları aracılığıyla tanıtımı yapılmaktadır. Ayancık keten kumaşının günümüzde kullanım alanlarını tanımlamada; 2022-2023 yıllarında Ayancık ilçesinde yapılan alan araştırmasında geleneksel Ayancık keten kumaşların kullanım alanları, ev dekorasyonunda kullanılan Ayancık keten kumaşları ve giyim aksesuarlarında kullanılan Ayancık keten kumaşları şeklinde iki başlık altında gruplandırılması dikkate alınmıştır.

Kullanım Alanları

Ev Dekorasyonunda Kullanılan Ayancık Keten Kumaşları

Ev tekstillerinin gelişim süreci tarihsel süreçte ele alınıp incelendiğinde, diğer tekstil ürünleri ile özellikle de giysi için hazırlanan kumaşlarla hammadde, üretim teknolojileri, motif, işleme teknikleri ve kompozisyon açısından aynı uygulama gerçekleştirilmektedir (Önlü, 2004: 44). Tarih boyunca, doğal kumaşlar her zaman ev dekorasyonunun vazgeçilmez bir parçası olmuş ve ev tekstilinde kullanılan kumaşlarda yapılacak ürünün çeşidine göre kullanılmıştır.

Geçmişten günümüze kadar devam eden bu süreç içerisinde toplumun lüks ve konforlu eşyalara olan ilgisi artmıştır. Bu artış ürünlerin pazar alanlarının gelişmesine neden olmuştur. Aynı zamanda üretim teknolojilerinin ilerlemesi ve ev tekstillerinin içeriğinin daha geniş alanlara yayılmasına da katkı sağlamıştır (Önlü, 2004: 44). Böylece günümüzde geleneksel keten dokumanın ve yapılan işlemelerin mükemmel uyumu sayesinde elde edilen ürünlerin ev dekorasyonunda kullanım alanları da gelişmiştir. Ayancık'ta keten dokumalarının değişik tasarımlarla bir arada kullanılması düşüncesi geliştiren usta dokuyucular, bu düşünceden yola çıkarak, sehpa örtüler, masa örtüler, perdeler, yatak örtüleri vb. gibi çeşitli ürünler ortaya koymuştur.

Örtüler

Dekoratif örtüler evlerimizin en önemli parçalarından olup, evlerimizi güzelleştirip özellik kazandırmak için kullandığımız mekânlara estetik bir görünüm kazandırmaktadır. Geleneksel keten dokumalardan meydana gelen bu örtülerin çözgüsü pamuk ve atkısı keten dokumalar olup, geleneksel dokumaların çağdaş yorumlanmasıyla estetik güzelliği ortaya çıkarmaktadır. Yörede yapılan incelemelerde örtüler genellikle 42x140 ve 53x112 cm ölçü aralığında dikdörtgen ve kare ebatlı dokumalara rastlamaktayız. Bölgede aksesuar unsuru olarak kullanılan masa ve sehpa örtüleri, yöreye özgü tasarımların dışında farklı tasarım uyguladıkları örnekleri de mevcuttur. Dokumanın zemin rengi krem olup, motifler alternatif sıralarla yerleştirilmiştir. Bazı örneklerde ise, dokumanın eni yönünde yerleştirilmiş dar ve geniş şeritlerin belli bir düzenle sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu şeritlerin arasında motifler hâkimdir. Örtülerin iki kısa kenarında bulunan ve yörede *Dökme* olarak isimlendirilen geometrik motif, dokuma esnasında renkli pamuk iplikleri ile oluşturulmuştur. Bazı örneklerde ise yalnızca dokumanın zemini veya hem zemin hem de kenar suyu ile süslenmiş örnekler tespit edilmiştir. Dokumaların iki kısa kenarı saçaklarla tamamlanmıştır (Resim 9).

Resim 9. Sehpa ve masa Örtüleri (Ayancık Halk Eğitim Merkezi akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Geçmiş dönemlerde el yüz havlusu olarak kullanılan, atkı ve çözgüsü keten olan peşkirler, günümüzde 30, 40, 50 cm eninde dokunmaktadır. Peşkirlerde işleme tekniği olarak, verev sarma, düz sarma, balıksırtı, düz pesent, verev pesent ve civan kaşı gibi yöresel isimler kullanılmaktadır (Tüm, 2019:1192). Günümüzde peşkirler, farklı işlevlerde sehpa ve masa örtüsü olarak kullanılmakta olup, üzerine eski örneklerdeki işleme teknikleri uygulandığı tespit edilmiştir. Aynı zamanda geçmiş ürünler incelendiğinde günlük hayatta kullanılan yöresel isimleri ile paça, nezgep, göynek gibi ürünlerde kullanılan ve nezgep işi, paça işi, sökme işi, nezgep işi, yengil işi gibi kullanılan işleme teknikleri, günümüz keten dokumalarının ev aksesuarları ve giyim aksesuarlarında farklı kompozisyonlarda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda yöresel ismi *Paça* olarak bilinen göynek altına giyilen şalvar ve bu şalvarın paça kısmına uygulanan el nakışı, *paça işi* olarak bilinen işleme (nakış) örnekleri tespit edilmiştir. Paça kısmına susma tekniği ile yapılan işlemeye *paça işi*, kenar kısmına yapılan işlemeye ise *paça suyu* (Resim 10) denilmekledir (Akın, 2005: 6-7). Bu işlemeler sadece bordo renk olup pamuklu nakış ipliği ile işlenmektedir. Yörede bu işleme tekniği dokumalarda çok sık kullanılmaktadır.

Resim 10. Paça işi ve Paça suyu Resim 11. Masa örtüsü (Paça işi, Asuman Yılmaz Arşivi) (Turan, 2023)

Resim 12'deki keten dokuma 53x109 cm ölçülerinde dikdörtgen ebatlı masa örtüsüdür. Çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup iki kısa kenarı simetrik şekilde paça işi, iki uzun kenarı ise paça suyu tekniği ile işlenmiştir. Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla tamamlanmıştır. Ayrıca yörede bir başka işleme türü olan nezgep işi ve yengil işi olarak bilinen işleme (nakış) örnekleri tespit edilmiştir. Süslenme unsuru olarak başa takılan ve saçları tutmaya yarayan *nezgep* ve nezgepin çene altından uzanan ve onu tutmaya yarayan parçası *yengil* üzerinde kullanılan işlemeler günümüz masa örtülerinin zemininde ve iki kısa kenarda simetrik bir şekilde tasarlandığı tespit edilmiştir. Nezgep üzerinde bulunan işleme tersinden sayılarak *susma* tekniği ile yapılmış olup, desende tamamen bordo renk kullanılmaktadır (KK 2). Yörede buna *nezgep işi* ve *yengil işi* denmektedir. Yörede nezgep ve yengil işi, günümüz keten örtülerde farklı kompozisyonlarda da kullanıldığı gözlemlenmiştir (Resim 12).

Resim 12. Nezgep ve Yengil Resim 13. Sehpa örtüsü

(Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Resim 13'deki keten dokuma 53x109 cm. ölçülerinde dikdörtgen ebatlı sehpa örtüsüdür. Çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup merkezine bordo renkli pamuklu nakış ipliği ile nezgep işi tekniği işlenmiştir. Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla tamamlanmıştır.

Resim 14. Masa örtüsü (Sökme yaka tekniği ve yengil işi, Asuman Yılmaz arşivi) (Turan, 2023)

Resim 1.1.14'deki keten dokuma 55x110 cm. ölçülerinde dikdörtgen masa örtüsüdür. Çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup iki kısa kenarı farklı renklerde pamuklu nakış ipliği ile simetrik şekilde yöreye özgü yengil işi, iki uzun kenarı ise sökme yaka tekniği ile işlenmiştir. Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla süslenmiştir. Bölgede ajur tekniği kullanılmaktadır. Yörede *Sökme* adı ile de bilinen, ajur tekniğinde işlemenin tersinden uygulanarak yapılır. Kumaşın yaka boyunca çekilmeden azar azar işlendikçe çekilip sökülmeler gerçekleşir. Bu nedenle bölgede *Sökme Yaka* adı verilmiştir. Coğrafi işaret kapsamındaki *Ayancık Göynek Yakası* adı verilen işleme türü de geçmişte keten dokumalar üzerine (iç giyim) işlenmektedir (Tüm, 2020: 510).

Resim 15. Masa örtüsü (Asuman Yılmaz arşivi) (Turan, 2023)

Resim 16. Peşkir (Turan, 2023)

Resim 15'deki keten dokuma 48x96 cm. ölçülerinde masa örtüsüdür. Dikdörtgen forma sahip dokumanın çözgüsü kıvrak, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup iki ucunda da biri geniş, ikisi dar şeritler bulunmaktadır. Geniş şeritler arasına baklava motifi yan yana sıralanmıştır. Yörede bu motife *kilim örneği* denilmektedir. İnce şeritler ise kenar suyu ile tamamlanmıştır. Dokumanın zemininde ise yatay şekilde sıralanmış üçer şeritler ve bu şeritler arasına belli aralıklarla yan yana yerleştirilmiş yöreye özgü *mekik arası* motifi hâkimdir. Yılmaz'ın vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda, teknik olarak renkli ipliklerin arasından mekik ile keten ipi atıldığı için yörede *mekik arası* motifi olarak adlandırılmaktadır (KK 1). Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla süslenmiştir. Asuman Yılmaz yapmış olduğu bu tasarımın kendisine ait olmadığını, Resim 17'deki 48x91 cm. ölçülerinde, çözgüsü ve atkısı keten iplik (% 100 keten kumaş) olan peşkir dokumanın motif, renk ve kompozisyon özelliklerini hiç değiştirmeden birebir aynısını dokuduğunu ifade etmiştir. Burada amaç, eski dokumalarda kullanılan motif, renk ve kompozisyon özelliklerinin unutulmaması ve modern tasarımlarda da uygulanabilirliğini göstermektir.

Resim 17. Masa Örtüsü (Sevgi yumağı, Asuman Yılmaz ve Fatma Yüksel tasarımı) (Turan, 2023)

Resim 17'deki keten dokuma 51x112 cm. boyutlarında masa örtüsüdür. Dikdörtgen forma sahip dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. 2015 yılında Hobi dergisinin düzenlemiş olduğu *El Nakışı* yarışmasında ikincilik ödülünü alan bu ürünün tasarımı Asuman Yılmaz'a, dokumanın üzerine sonradan yapılan hesap işi, tohum işi, rokoko, çiftli birit iğnesi, çin iğnesi, verev sarma, sarma, balıksırtı, hasır örgü ve ajur işleme tekniklerinin uygulanması ise kursiyer Fatma Yüksel'e aittir. Asuman Yılmaz'ın *Sevgi Yumağı* adını verdiği bu tasarımda, kafes içinde bulunan bir yuva ve bu yuvada

yavrularını besleyen bir kuşun hikâyesini anlatmaktadır. Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla ve saçak uçları ise farklı renkte boncuklarla süslenmiştir.

Resim 18. Masa örtüsü (Tığ oyalı keten dokuma, Asuman Yılmaz arşivi) (Turan, 2023)

Resim 18'deki keten dokuma 48x100 cm. ölçülerinde masa örtüsüdür. Dikdörtgen forma sahip dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup merkezinde çiçek motifi hâkimdir. Bu motifin çevresi, (örtünün iki kısa kenarı) diyagonal şekilde tığ oyası ile yapılmış çiçek motifleri dokuma esnasında yerleştirilmiştir. Dokumanın iki kısa kenarı bükmeli saçaklarla tamamlanmıştır.

Bu ürünü diğer ürünlerden ayıran özellik, geleneksel el sanatlarımızdan olan tığ oyasını keten dokuma ile birleştirerek, günümüz Ayancık keten dokumasına farklı bir estetik kazandıran Asuman Yılmaz, yörede tığ oyalarını ve keten dokumaların farklı kişiler tarafından yapıldığını ifade etmiştir (KK 1). Tığ oyalı keten dokumada, oyalar dokuma esnasında çözgü iplikleri arasından farklı yerleşim planları geliştirilerek bir arada kullanılmaktadır.

Resim 19. Keten sofra takımı (Zeynep Tosun koleksiyonu) (Yılmaz, 2022)

Ayancık keten bezi dokumalarının canlandırılması, turizme kazandırılması, bölgenin kültürel mirasının korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlaması düşüncesi ile 2020 yılında T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, UNDP ve Anadolu Efes iş birliğiyle gerçekleştirilen *Gelecek Turizmde* kapsamında *Ketenin Yolculuğu* projesi hayata geçirildi (T.C. Ayancık Kaymakamlığı, 2023). Aynı zamanda bu proje ile Ayancık keteni üretiminin yeniden canlandırılarak yörede yeni Pazar alanları için destek verilmesi ve bu bölgede yaşayan kadınlar için iş ortamı sağlamak amaçlanmıştır.

Sürdürülebilir modanın öncü tasarımcılarından olan Zeynep Tosun, keten ile yapılabilecek ürünler hakkında *Ketenin Yolculuğu* projesine danışmanlık yaparak, Ayancık'ta eğitime ve üretime katılan kadınlarla birlikte keten sofrası koleksiyonu hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu koleksiyonda, Resim 19'daki servis peçeteleri, bardak altlığı, bardak tutacağı, peçetelik, masa örtüsü gibi ürünler yer almaktadır. Bu ürünlerin üzerine Sinop şehrini anımsatan deniz yıldızı, midye kabuğu ve balık figürleri ham keten iplik ile işleme yapılmıştır. Ürünlerin etrafı yine ham keten ipliği ile tığ oyası yapılarak tamamlanmıştır. Köşeler püsküllerle tamamlanmıştır.

Resim 20. Masa örtüsü (Asuman Yılmaz arşivi) (Turan, 2023)

Resim 20'deki keten dokuma 80x80 cm. ölçülerinde masa örtüsüdür. Kare forma sahip dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Bu ürünün her bir parçası ayrı dokunmuş olup tığ işi örgüsü ile birleştirilmiştir. Dokumanın merkezi göyneğin yaka kısmına işlenen *sökme yaka* tekniği uygulanmıştır. Dokumanın etrafı yine tığ işi örgüsü ile tamamlanmıştır.

Perdeler

Perdeler evler, iş yerleri, sahneler vb. yerlerde, gizleme ve süsleme amaçlı kullanılan dekorasyon malzemeleridir. Klasik veya modern oluşuyla kumaş seçimlerine dikkat edilen perdeler, dekorasyonda ayrı bir bütünlük sağlarlar. El dokuması kumaşlardan yapılan perdeler geleneksel ve modern ortamlarda farklı bir güzellik katarlar. Ayancık yöresinde keten ipliğinden dokunan perdeler, mekanizmalı katlamalı, dikey ve fon perdeler şeklinde tasarlanmış perdelere rastlamaktayız.

Yörede bazı perdelerin kompozisyon özellikleri ve motifler yöreye özgü kullanılarak, bazıları ise dokuyucuların yöreye özgü motifleri kendi tasarımlarıyla farklı kompozisyon içinde kullandıkları görülmektedir. Dokumanın zemini krem renk olup, motifler alternatif sıralarla yerleştirilmiştir. Bazı örneklerde ise, dokumanın eni yönünde yerleştirilmiş dar ve geniş şeritlerin belli bir düzenle sıralanmasıyla oluşturulmuştur. Bu şeritlerin arasında motifler hâkimdir. Bazı örneklerde ise motifler zemine diyagonal şekilde yerleştirilmiştir. Dokumaların tek kısa kenarı saçaklarla veya boncuklarla süslenmiştir.

Resim 21. Mekanizmalı Perde (Asuman Yılmaz arşivi) (Yılmaz, 2023)

Resim 21'deki mekanizmalı katlanabilen perde, çözgüsünde pamuk atkısında ham keten kullanılmıştır. Dokuma bezayağı tekniği ile dokunmuş olup açık sütlü kahverengidir. Dokumanın iki uzun kenarı yöresel ismi ile kilim örneği motifi hâkimdir. Dokumanın kısa kenarında ise, yatay şeritler ve bu şeritlerin üst kısmında kilim örneği motifi yan yana sıralanmıştır. Dokumanın motiflerini oluşturan iplikler pamuk nakış ve sim sırma iplikler kullanılmıştır. Kısa kenar saçaklarla ve saçakların uç kısımları aşağı doğru sarkan boncuklarla süslenmiştir.

Kırlentler

Başın altına koymak veya sırtı yaslamak için kullanılan; içi yün, pamuk, kuş tüyü, ot vb. ile doldurulmuş küçük ebatlı yastıklardır. Koltuk, kanepe, yatak üzerine konulan ve dekoru tamamlayan kırlentler, günümüzde en çok kullandığımız eşyalardan biridir. Hızla değişen bu çağda, boyalar ve süsleme teknikleri yastıkların gelişimi için bir sanat formu oluşturmuş ve dekoratif kırlentler üretilmeye başlanmıştır (Taş, 2012). Zamanla dekoratif amaçlı kullanılan kırlentler farklı renkler, farklı tasarımlar, kumaşlar ve süslemelerle belli dönemleri ve stilleri yansıtmıştır.

Yörede keten kırlent kılıfları, çözgü ipliği pamuk atkı ipliği ise ketendir. Bu dokumalar düz bezayağı tekniği ile dokunmuş olup, 35x35 ve 40x40 cm. ölçülerinde kare ebatlı dokumalardır (Resim 22). Yörede bu ürünler krem renk olup keten dokumanın üzerine sonradan pamuklu nakış iplikleri ile uygulanan, yöreye özgü paça işi, nezgep işi ve kanava tekniği, göynek yakalarında bulunan oya yaka, sökme yaka ve yüzlü yaka olmak

üzere üç farklı şekilde işlenmiş örnekleri tespit edilmiştir. Bu örneklerin dışında motiflerin dokuma esnasında oluşturularak yapılan örnekleri de mevcuttur. Keten kırlent kılıfları kompozisyon özelliği bakımından incelenecek olursa, zemin etrafını çevreleyen ince bordürler ve merkezine yerleştirilmiş motifler, yalnızca dokumanın orta sahasına yerleştirilen motifler ve sadece zemin etrafını çevreleyen ince bordürler şeklinde tasarlanan ürünler mevcuttur.

Resim 22. Keten kırlentler (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Resim 23. Keten paça işi kırlent (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Öztürk ve Akın, 2017)

Resim 23'deki kırlent kılıfı, 35x35 cm. ölçülerinde kare forma sahip olup dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup köşe kısmı paça işi tekniği ile işlenmiştir. Kırlent kılıfının çevresi, zürafa tekniği ile temizlenmiştir.

Resim 24. Keten nezgep işi kırlent (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Öztürk ve Akın, 2017)

Resim 224'deki kırlent kılıfı, 40x40 cm. ölçülerinde kare forma sahiptir. Dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dokumanın rengi krem olup zemine bordo renk pamuk nakış iplikleri kullanılarak nezgep işi tekniği ile işleme yapılmıştır.

Giyim Aksesuarlarında Kullanılan Ayancık Keten Kumaşları

Giyim kuşam olgusu insanların olumsuz iklim koşullarından korunma amaçlı kullanılmasına rağmen zamanla kültürel işlevler yüklemiştir. Aynı zamanda bir toplumun sosyal ve kültürel yaşam içerisindeki gelenek ve göreneklerinin göstergesi olmuştur (Koyun, 2016). Giyim, coğrafi şartlar, cinsiyet, örf-adetler, yaşam şekli, kültür etkileşimi ile giysiler tarihsel süreçte değişime uğranmıştır. Geleneksel giyim tarzına yansıyan kültür, ekonomik durum, inançlar ve meslekler (Yıldız, 2022) her ulusun her şehrin, her kasabanın ve köyün kendine göre giyim şeklini oluşurmuştur. Giyim, iç ve dış giysilerle birlikte giyimi tamamlayıcı aksesuarlardan oluşmuştur. Giyimi tamamlayan aksesuarlar; başa ve ayağa giyilenlerin tümü, çanta, kemer, şemsiye, takılar vb. ürünler içermektedir. Giyim geleneği ile giysi parçalarının farklı şekillerde kullanılması, süslenme biçimini de ortaya koymuştur. Bu süsleme isteği, ihtiyaçlardan ortaya çıktığı bilinse de zamanla güzel görünme arzusu daha baskın

gelmiştir. Bu sebeple giysilerde ve aksesuarlarında farklı süsleme unsurlarına gereksinim duyulmuştur (Sürür, 1976:8). Ayancık'ta yöresel dokumalar halkın kendi ihtiyaçları için üretilirken, günümüzde ihtiyaçların ve geleneksel tarzın dışında modanın etkisiyle giyim aksesuarlarında da kullanılmaktadır. Giyim aksesuarlarında kullanılan keten dokumaların çözgüsü pamuk veya bükümlü pamuk, atkısı keten ipliktir. Üzerinde bulunan motif ve işlemelerde farklı renklerde pamuklu nakış iplikler kullanılmaktadır. Süsleme unsurları olarak püskül, tığ oyası, pul-boncuk ve dantel kullanmıştır. Yöreye özgü keten dokumaların dışında Asuman Yılmaz giyim aksesuarlarında keten dokumalarla hem yöreye has hem de farklı süsleme unsurları ile günümüz de kullanıma uygun farklı aksesuar ürünler ortaya koymuştur. Günümüzde keten dokumalar ve süsleme unsuru olarak kullanılan işlemelerin (nakışlar) mükemmel uyumu sayesinde elde edilen ürünlerin giyim aksesuarlarında kullanım alanlarına göre, elbiseler, tunikler ve yelekler şeklinde gruplandırılabilirler. Yörede son dönemlerde etek-ceket ve pantolon-bluz takımları gibi yeni tasarım ürünleri de yöreye özgü dokuma ve işleme teknikleri ile uygulanmaktadır (Resim 25-26).

Resim 25. Etek-ceket takımı, paça işi (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2023)

Resim 26. Pantolon-bluz takımı (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2023)

Elbise

Elbise, tek parçadan oluşan, hareket kolaylığı sağlayan, spor ve fantezi çeşitleri bulunan çok çeşitli model özelliklerine sahip bir giysi çeşididir. Elbiseler kumaş ve model özelliklerine göre abiye ve spor tarzda dokuma kumaşlardan üretilmektedir (Taş, 2012).

Ayancık yöresinde genellikle elbiselik kumaşlarda atkı ipi keten, çözgü ipi pamuk veya çift bükümlü iplik (kıvrak) kullanılmaktadır. Bezayağı dokuma tekniğinde dokunan keten dokuma ürünleri farklı tasarımlarda bir arada kullanılmaktadır (Resim 26). Günümüzde keten dokumanın yöresel motiflerle farklı kompozisyonlarda kullanılarak mükemmel uyumu sayesinde elde edilen ürünlerin giyim aksesuarında kullanım alanları da gelişmiştir. Bu gelişmede Asuman Yılmaz ve destek olan kursiyerler, aynı zamanda Anadolu kültürünü dünya modasına taşımayı başaran moda tasarımcısı Dilek Hanifi ve üniversitelerdeki lisans öğrencilerinin yapmış olduğu tasarımların da katkısı olmuştur.

Resim 27. Abiye elbise (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2023)

Resim 27'deki keten abiye elbise, çözgüsü pamuk, atkısı ketendir. Bu ürün Ayancık'ta her yıl Temmuz ayında geleneksel olarak sürdürülen *Kültür Keten ve Ahşap Festivalinde* düzenlenen defile için Asuman Yılmaz tarafından tasarlanmıştır. Daha sonra 2021 yılında *İstanbul Tanıtım Günleri* etkinliğinde sergilenmiştir. İşlemelerde bordo renk pamuk nakış ipliği kullanılmıştır. Bu ürünün kumaş özellikleri değişime uğramadan, yöreye özgü geleneksel işleme teknikleri uygulanmış ve tasarımdaki denge unsuru göz önünde bulundurulmuştur. Bu ürünün kumaş özellikleri değişime uğramadan, modern tarzda tasarlanmış; zemini (göğüs altı) nezgep işi, yırtmaç paça suyu tekniği ile işlenmiştir.

Resim 28. Elbise (Dilek Hanifi koleksiyonu) (NTV Program, 2023)

Resim 29. Kilim örneği motifi (Yığma tekniği) (NTV Program, 2023)

Resim 28'deki günlük giyim olarak tasarlanan yazlık elbise, moda tasarımcısı Dilek Hanifi tarafından gerçekleştirilmiştir. Yöreye özgü keten bezi, Sinop Halk Eğitim merkezinde görev yapan el sanatları öğretmeni Süheyla Hayırcı tarafından dokunmuştur (desen ve tasarım Süheyla Hayırcı 'ya ait), Elbisenin göğüs kısmı kilim örneği motifi ile yöresel ismiyle *yığma tekniği* (ilikli kilim tekniği) kullanılmıştır (Resim 29). Bu yığma tekniğinin üzerinde bulunan ajur işleme tekniği, alt kısmındaki ise kenar suyu motifi Asuman Yılmaz tarafından gerçekleştirilmiştir (KK.6).

Keten dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Dilek Hanifi'nin, Sinop keten dokumaları hakkında yapmış olduğu röportajlar ve tasarımını gerçekleştirdiği bu ürün *Halkın Sanatı* adlı programında yayınlanmıştır.

Resim 30. Kına kıyafeti (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2023)

Resim 30'daki özel gün giyimlerinden olan kına kıyafeti, Asuman Yılmaz tarafından tasarlanmıştır. Şuan Ayancık kaymakamlığının girişinde bir camekân içerisinde sergilen kına kıyafeti, halk eğitim merkezinin düzenlemiş olduğu, Sinop şehri ve ilçeler arası yarışmada birincilik ödülü almıştır. Dokumanın çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Bu ürünün üst giyim olarak tasarlanan şalvar ve bluz keten dokuma olup bordo renk kumaş boyası ile boyanmıştır. İç giyim olarak şalvar ve dış giyim olarak tasarlanan kaftan ve kep, paça işi ve paça suyu tekniği ile işlenmiştir. Ayrıca aksesuar unsuru olan ayakkabı, keten kumaşla tasarlanmış olup zemini paça işi tekniği ile tamamlanmıştır.

Resim 31. Günlük keten elbise (Dilara Övet tasarımı) (Dilara Övet ,2020) (Ayancik Gazetesi, 2022)

Resim 31'deki günlük giyim, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, tekstil ve Moda Tasarımı bölümü öğrencisi Dilara Övet 'in tasarımıdır. 2020 yılında Bursa Uludağ Tekstil İhracatçıları Birliği (UTİB) tarafından düzenlenen Türkiye *Ev Tekstili Tasarım* Yarışması'nda Gündelik kıyafet kategorisinde birincilik ödülü kazanmıştır.

Sürdürülebilirlik, Sorumlu Üretim ve Tüketim bu tema kapsamında sürdürülebilir doğal malzemeler ile döngüsel sistemde doğaya zarar vermeden, doğayla bütünleşebilen tasarımında kullanılan kumaş, Ayancık keten bezidir. Çözgüsü pamuk, atkısı keten iplik olan bu dokuma ve üzerindeki işlenen nakışlar, Asuman yılmaz ve kursiyerler işbirliğinde Ayancık keten evinde işlenmiştir. Dış giyim: yakanın zeminine dikey formda nezgep işi tekniği, kenarları ise oya yaka (iğne ile yapılır) tekniği ile süslenmiştir. Günlük giyim üründe bele bağlanan kuşak, bürümcük kumaştır.

Tunik

Giyim aksesuarlarından biri olan tunik, etek, pantolon veya taytla kombine edilen, dizlere kadar uzanan bir üst giysisidir. Tunik de diğer giyim aksesuarlarıyla bir bütün içerisinde olmalıdır. Dokumanın çözgüsünde pamuk, atkısında keten iplik kullanılmıştır.

Dokumanın çözgüsünde pamuk veya kıvrak atkısında keten olup, diğer giyim aksesuarlarda ki gibi tığ oyalarıyla ve saçaklarla süslenmiştir (Resim 32). Yörede bu ürünler krem renk olup keten dokumanın üzerine sonradan pamuklu nakış iplikleri ile uygulanan, yöreye özgü paça işi, nezgep işi, yengil işi ve kanava tekniği, göynek yakalarında bulunan oya yaka, sökme yaka ve yüzlü yaka olmak üzere üç farklı şekilde işlenmiş örnekleri tespit edilmiştir. Bu örneklerin dışında motiflerin dokuma esnasında oluşturularak (kilim örneği motifi gibi) yapılan örnekleri de mevcuttur. Tuniklerde genellikle yöresel nakışlardan örnek alınıp modernize edilerek uygulanan kanava tekniğinde göynek yaka, sökme yaka ve yüzlü yaka uygulanmıştır. Ön ve arka bedende kol altından etek ucuna kadar geniş kesim uygulanan, etek ucunda ve kol ucunda yırtmaçların ve bu yırtmaçlarda yine göynek yakalarında bulunan işlemelerin olduğu örnekler mevcuttur. Tunikler genellikle sipariş üzerine dikilmektedir. Bu nedenle renk, motif, kompozisyon ve ebatlar müşterinin siparişi üzerine farklılıklar göstermektedir.

Resim 32. Keten tunik (Asuman Yılmaz arşivi) (Turan, 2023)

Resim 32'deki keten tuniğin, çözgüsü kıvrak, atkısı keten ipliktir. Tuniğin yaka kısmı sökme yaka tekniği ile işlenmiş olup kenarları zürefa tekniği ile temizlenmiştir. Bu ürün etek ucu ve kol ucu yırtmacı ise: yüzlü yaka tekniği ile işlenmiş olup kenarları farklı renklerde tığ oyası ile süslenmiştir.

Resim 33. Keten tunik (Asuman Yılmaz arşivi) (Yılmaz, 2022)

Resim 34. Keten tunik (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Turan, 2023)

Resim 34'deki keten tuniğin, çözgüsü kıvrak, atkısı keten ipliktir. Tuniğin yaka kısmı yüzlü yaka tekniği ile işlenmiş olup püskül ile tamamlanmıştır.

Yelek

Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi çeşidi olan ve yörede keten dokumadan üretilen yeleklerin, kısa ebatlı örneklerini görmekteyiz. Dokumanın çözgüsünde pamuk, atkısında keten kullanılmaktadır. Giyim aksesuarı olarak kullanılan yelekler, renk, model ve ebadı müşterinin isteğine göre yapılmaktadır.

Resim 35. Keten Yelek, Ön ve arka görünüm (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2022)

Resim 35'deki keten yelek, çözgüsü pamuk, atkısı keten ipliktir. Yöreye özgü keten bezi üzerine zincir işi, rokoko işleme teknikleri ile işlenmiştir. Yeleğin sağ tarafında bulunan köşe kısmına paşa işi ve sökme yaka aplike edilmiştir. Yaka kısmı, ince su üzerine yengil işi tekniği işlenmiştir. Ürünün sol tarafı ise nezgep işi işleme tekniği, eski üçetek kumaş parçası ve sökme yaka parçaları kullanılmıştır. Arka kısmında sökme yaka ve yüzlü yaka olmak üzere iki çeşit işleme tekniği kullanılmıştır (KK.6). Bu yelek çok eski, atıl durumdaki dokuma ürünlerinin birleşiminden oluşturulmuştur.

Resim 36. Keten Yelek (Asuman Yılmaz koleksiyonu) (Turan, 2023)

Resim 36'daki keten yeleğin, çözgüsü pamuk, atkısı keten iplik olup cep kapakları ajur tekniği ile süslenmiştir.

Çanta

Çanta, içine malzeme koymaya yarayan farklı büyüklükte ve şekilde hasır, kösele, deri, kumaş vb. çeşitli malzemeden yapılmış ağzı açılır, kapanır; elde, kolda, kol altında, omuzda taşınan ve aynı zamanda giyimi tamamlamak amacı ile kullanılan giyim aksesuarıdır.

Günümüzde Ayancık yöresinde çantalık kumaşlarda atkı ipi keten, çözgü ipi pamuk olup bezayağı tekniği ile dokunmaktadır. Yörede bu ürünler farklı tasarımlarda, ahşap çanta sapı, kurdele, sutaşı, dantel, püskül, renkli pul-boncuklar gibi farklı süsleme malzemeleri ile bir arada kullanılmaktadır (Resim 37). Diğer ürünlerde olduğu gibi yöreye özgü motifler ve işleme teknikleri uygulanarak günümüz kıyafetlerine uygun şekilde tasarlanmıştır örnekleri mevcuttur.

Resim 37. Keten çantalar (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Yılmaz, 2023)

Çantalar, yöresel nakışlardan örnek alınıp modernize edilerek uygulanan kanava, ajurlu, yaka işi iğne oyalı, paça işi, nezgep işi, paça suyu işi ve sarma işi teknikleri uygulanmıştır. Çantalarda, tığ oyası, iğne oyası, saçaklar, boncuklar, dantellerle süslenerek mükemmel bir uyum sağlanmıştır.

Resim 38. Keten Nezgep işi çanta (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Öztürk ve Akın, 2017)

Resim 38'deki günlük kullanım için tasarlanmış çanta, çözgüsü pamuk, atkısı ketendir. Yöreye özgü geleneksel nezgep işi tekniği ile işlenmiştir.

Resim 39. Keten sırt çantası (Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu arşivi) (Öztürk ve Akın, 2017)

Resim 39'daki sırt çantası, çözgüsü ve atkısı ketendir. Yöreye özgü geleneksel yüzlü yaka tekniği işlenmiş olup kenarları tığ oyası, alt kısım ise bükümlü saçaklar ve boncuklarla süslenmiştir.

Sonuç

Günümüzde teknolojinin gelişip ilerlemesi ve hızlı bir değişim çağında olmamızdan dolayı kültürel öğeler işlevselliklerini kaybetmektedir. Bu nedenle bu kültürel öğelerin ana hatları aynı kalarak günümüz çağına uygun tasarımlar yapılması gerekliliği doğmaktadır. Asuman Yılmaz bu kültürel değerlerimizin korunması düşüncesinden yola çıkarak ve gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak, gelenekselliğini kaybetmeden yöresel Ayancık keten bezi ve üzerinde bulunan geleneksel motifler ve nakışlar (işleme) ile çağdaş tasarımlarla kullanım alanlarını da geliştirmiştir. Aynı zamanda kültürel değerlerimizin korunması düşüncesinden yola çıkarak ve gelişen teknolojinin imkânlarından faydalanarak, gelenekselliğini kaybetmeden tığ oyalarını bez dokumalarla birlikte yalnızca sehpa ve masa örtülerinde kullanarak dokumacılığa farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu iki sanatın birleşimi hem geleneksel hem de çağdaş özellikleri bir arada buluşturmuştur. Yörenin kültürünü yansıtan bir ürün olma özelliğini taşıyan bu çağdaş tasarımlar önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında Sinop ilinin Ayancık ilçesinde, kaymakamlık tarafından 263 tescil numarası ile Türk patent enstitüsü tarafından coğrafi işaret kapsamına alınan *Ayancık Keten Bezi,* geleneksel yöntemlerle dokunmaya devam ettiği gözlemlenmiştir. Günümüz Ayancık dokumalarında daha çok çözgüde çirişli pamuk veya kıvrak adı verilen çift bükümlü pamuk iplik, atkıda ise odun külü ile ağartılmış veya ham keten iplik kullanılmaktadır. İncelenen ürünlerin çok az bir kısmı ise çözgüde ve atkıda keten iplik (% 100 keten) kullanıldığı tespit edilmiştir. Dokuma esnasında oluşturulan motifler ve dokuma üzerine yapılan işlemeler, çeşitli renklerde pamuklu nakış iplikleri kullanılmaktadır.

Geleneksel iç ve dış giyim kıyafetinden olan; paça, nezgep ve yengil üzerinde bulunan yöreye özgü işleme teknikleri, nezgep işi, yengil işi, paça işi ve paça suyu olarak adlandırılmaktadır. Bu işleme teknikleri günümüz dokumlar üzerinde aslına uygun bir şekilde kullanıldığı ve kullanım alanlarına göre farklı kompozisyonlar içerisinde de yerleştirildiği gözlemlenmiştir. Yörede oya yaka, sökme yaka ve yüzlü yaka olmak üzere üç ayrı göynek yakası çeşidi olduğu tespit edilmiş olup; günümüz ev dekorasyonunda ve giyim aksesuarlarında da süsleme amaçlı işlendiği ve çoğunlukla sökme yaka tekniği uygulandığı gözlemlenmiştir Ayrıca kilim örneği ve mekik arası motifi yörede en çok kullanılan motifler arasındadır. Ayrıca dokumalar ürün özelliğine göre; basit saçak bağlama, bükerek saçak bağlama, makrame düğümleri ve bu saçakların çeşitli boncuklarla süslenmiş olduğu tespit edilmiştir.

Günümüzde sürdürülen bu çalışmalar sonucunda yörede her geçen gün daha farklı özellikler, malzemeler kullanılarak keten dokumanın mükemmel uyumu sayesinde elde edilen ürünlerin dekoratif amaçlı (örtüler, perdeler vs.) ve giyim aksesuarlarında (elbiseler, yelekler, çantalar, tunikler vs.) kullanım alanları da gelişmiştir. Bu durum gelişen ve değişen dünyamıza el sanatlarımızın uyum sağlaması açısından önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve Akşam Sanat Okulu bünyesinde yapılan proje sonucunda kurulan Keten Evinde, yöresel dokuma ürünlerin devamlılığı sağlanmıştır. Kültür öğelerinden biri olan yöresel keten bezi dokumalarını çağdaş tasarımlarla yeniden yorumlanması ve yeni kullanım alanlarının bulunmasında desteği olan usta dokuyucu Asuman Yılmaz, hala bu işle uğraşmakta ve dar gelirli ailelere bu anlamda iş sahası oluşturmaya çalışmaktadır.

Yöreye özgü keten dokumaların ve bu dokumalarla ilgili hem ev aksesuarı hem de giyim aksesuarları ile ilgili ürünler, ulusal sempozyumlarda, fuarlarda, defilelerde ve televizyon programlarında tanıtımı yapıldığı gözlemlenmiştir. Hatta Keten evinde çalışan kadınların sosyal güvencesinin olması ve asgari ücret ile çalışması, bölgede dokuma ile uğraşan kadınların sayısında önemli bir artış olduğunu da ispatlar niteliktedir. Fakat bu ürünlerin ekonomiye kazandırılması ve pazar sağlanması konusunda yeterli çalışmaların yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda geleneksel keten dokumacılığı kültürünün korunması ve günümüze uyarlanmış çağdaş tasarımlarla yaşatılması için turizmin önemli bir katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Turistik bir bölgede olması sebebi ile Ayancık keten dokuma ürünlerinin pazarlanabilmesine de imkân sunacaktır. Bu konuda yerel yönetimler, Kalkınma Ajanslarının yer alacağı ulusal ve uluslararası projeler hazırlanarak günün gereksinimleri doğrultusunda hazırlanan ürünlere pazar sağlanması hedeflenmektedir.

Kaynaklar

Akın, Zeki. Keten Üretimi ve Keten Ürünlerini Tanıtım Bülteni. Sinop: Ayancık Halk Eğitim Merkezi ve A.S.O Müdürlüğü, 2005.

Beğiç, Hacer Nurgül; Öz, Ceren. "Trabzon ve Çevresinde Kullanılan Peştamal Dokumaları ve Günümüz Tasarımlarında Uygulanması." Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (2019): 475-492.

Çelik Hekim, Hale. Sinop Balatlar Kilisesi Mezar Buluntusu Tekstillerin Yapısal Analizleri ve Belgelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi). İstanbul:İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

Gezimanya. Ayancık hakkında bilinmesi gerekenler. https://gezimanya.com/turkiye/ayancik-hakkinda-bilinmesi-gerekenler Erişim Tarihi 18.01.2023.

Good, Irene. İnvisible Exports İn Aratta: Enmerkar And The Three Tasks, Ancient Textiles, Production, Craft and Society, (Ed. Carole Gillis, Marie – Louise B. Nosch). Oxford: Owbow Books, 2007.

Koyun, Derya. "Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi Bindallıları." Ege Üniversitesi Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi 9 (2016): 91-99.

Önlü, Nesrin. "Ev Tekstilinde Tasarımcının Rolü." Ev Tekstili Dergisi 11 (2004): 42-51.

Sarıkaya, Yaşar. Ayancık İsmi Nereden Geliyor. Bir İnci Memleketim 2019: 471-473. https://sinopbilke.com/2019/07/28/ayancik-ismi-nereden-geliyor/ Erişim Tarihi 18.01.2023.

Sürür, Ayten. Türk İşleme Sanatı. İstanbul: Apa Ofset Basım Evi, 1976.

Şahin, Güven; Yıldız, Burak "Türkiye'de Keten Üretimi ve Karakteristik Keten Dokumaların Durumu." Erciyes Akademi 36 (2022): 169-185.

Şahin, Güven. (2019). Türkiye'nin Coğrafi işaretleri ve Bunların Türkiye Ekonomisinde etkin kullanımları. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

T.C. Ayancık Kaymakamlığı. İlçemizde Keten Üretimi İle İlgili Gelişmeler, 2018, http://www.ayancik.gov.tr/ilcemizde-keten-uretimi-ile-ilgili-gelismeler-2018 ErişimTarihi 22.01.2023.

——. www.ayancik.gov.tr Erişim Tarihi 18.01.2023.

Taş, Nuray. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, El Sanatları Teknolojisi, Dekoratif Yastık ve Mindeler, Ankara: Nadir Kitap, 2012.

Tüm, Cebeci, Dilek. "Peşkir ve Mahrama Dokumalarının Sinop El Dokumacılığındaki Yeri." İdil Dil ve Sanat Dergisi 8 (2019): 1187. https://idildergisi.com/makale/pdf/1558418084.pdf

——. "Geleneksel Ayancık Göynek Yakaları ve Giysi Tasarımlarında Kullanımı." Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 13 (2020): 506-515.şahin

Yıldız, Dilber. "Giysilerin Tarihsel Sürecine Genel Bir Bakış, An Overvıew of The Hıstorıcal Process of Clothıng." The Journal of Social Science 6 (2022): 170-190.

Görsel Kaynak

Şekil 22-23-24-38-39: (Öztürk, S.S. ve Akın, A. A. 2017).

Şekil 28-29: NTV Program. Sinop'un geleneksel Ayancık Keteni ile Göynek Yakası tasarımı, Halkın Sanatı 15 Nisan 2023. https://www.youtube.com/watch?v=Jv3QwlD0Jeo. Erişim Tarihi 18.06.2023.

Şekil 31: Ayancik Gazetesi Moda Tasarım Yarışması'nda 1'inci oldu, 2022. http://www.ayancikgazetesi.com/modatasarım-yarişmasında-1inci-oldu/59099 Erişim Tarihi 21.06.2023.

Şekil 19-21-32-37. Asuman Yılmaz 2022.

Şekil 1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-20-25-26-27-30-33-34-35-36. Aslıhan Turan 2022-2023.

Görüşülen Kişiler

KK 1: Asuman Yılmaz, Keten Dokuma Ustası, Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu Eğitmeni, Kültürel Miras Devlet Sanatçısı, Ayancık/Keten Evi, (27.11.2022-/10 01.2023-/29.05.2023).

KK 2: Sevgi Korkmaz, Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu Kursiyer, Ayancık/Keten Evi, (29.05.2023).

KK 3: Fatma Yüksel, Ayancık Halk Eğitim Merkezi Akşam Sanat Okulu Kursiyer, Ayancık/Keten Evi, (29.05.2023).

KK 4: Süheyla Hayırcı, Sinop Halk Eğitim Merkezinde El Sanatları Öğretmeni, Sinop/Sinop Halk Eğitim Merkezi, (14.06.2023).

CURRENT AREAS OF USE OF AYANCIK LINEN FABRIC

Aslıhan TURAN

ABSTRACT

Weaving is among the oldest arts in human history, and weaved goods are produced to protect people from weather conditions and fulfill personal clothing and shelter needs. In addition to the fulfillment of these needs, weaved goods have been increasingly used for adornment needs due to the advances in technology and fashion. Humans created different products in every period due to their adornment and decoration requirements, and tried to decorate their clothing, homes and daily items. One of the best examples of this is the Ayancık district of Sinop province. Ayancık is a settlement in Sinop province in the Western Black Sea Region, with historical and cultural significance and known for its artisans. Linen weavers have been among these significant artisans. Linen weaving design has been different based on the area of use, the designs have been sometimes plain and sometimes included patterns. Although weavings, which have been fulfilled the needs of people, have been continued to meet daily needs, they are currently used only as curtains, tablecloths, etc. They are also used for decorative purposes and clothing accessories. Today, the production and use of these product still continue, albeit the production is quite limited. Linen production has been significant until the 1990s in the region. Currently, production decreased significantly after the 1990s due to technical advances and the availability of cheaper synthetic fibers. In early 2000s, production was completely aborted. Linen weaving in the region was forgotten and lost its former significance in the region. Thus, Ayancık linen clothes, included in the geographical indication index by the Turkish Patent Institute in 2017, is important for the contemporary production of material characteristics, motifs and embroidery with current standards and for cultural preservation. The aim of the current field study was to investigate and analyze the traditional linen Ayancık weavings, their motifs, production techniques and compositions, and areas of use such as decorations and clothing accessories, and to discuss these products with visual examples. Furthermore, recommendations are also included for the development of a market for the products that would be manufactured with current linen weaving needs in the region to ensure sustainability.

Keywords: Ayancık, weaving, adornment, ayancik linen